

Рудницька Н. М.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ ІНФІНІТИВНИХ АНАЛІТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглядається питання аналітичних утворень у сучасній німецькій мові, складовим елементом яких є інфінітив, визначено специфіку інфінітивних аналітичних конструкцій, охарактеризовано їх різноманітність.

Ключові слова: аналітична конструкція, інфінітив, константний компонент, змінний компонент.

В статье рассматривается вопрос аналитических образований в современном немецком языке, составным элементом которых является инфинитив; определяется специфика инфинитивных аналитических конструкций; характеризуется их разнообразие.

Ключевые слова: аналитическая конструкция, инфинитив, константный компонент, сменный компонент.

The article deals with the analytical formations with infinitive in modern German, the specificity of analytical infinitive constructions is analyzed, their variety is described.

Key words: analytical construction, infinitive, constant component, changeable component.

Об'єктом дослідження даної статті є інфінітивні конструкції у сучасній німецькій мові. Мета – показати специфіку інфінітивних конструкцій як аналітичних одиниць у сучасній німецькій мові. Мета дослідження обумовлює вирішення таких завдань:

- охарактеризувати інфінітивні конструкції як аналітичні;
- з'ясувати статус інфінітивних утворень у мові;
- виділити типи інфінітивних конструкцій у сучасній німецькій мові.

У сучасній лінгвістиці явище синтетизму / аналітизму та дотичні до нього проблеми розглядають у своїх дослідженнях Н.В. Ушкова, Н.В. Козлова, Д.В. Бондаревський, Н.В. Кутепова, І.-Е.С. Рахманкулова, П.І. Гончаренко. Однак багато аспектів залишаються дискусійними. До таких належить зокрема кваліфікація тих або інших сполучень як аналітичних форм. Саме це і обумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Проблема аналітичних форм у германських мовах, у німецькій зокрема, розглядалася в роботах В.М. Жирмунського, М.М. Гухман, А.І. Смирницького, О.І. Москальської. Під аналітизмом, як правило, розуміють “розподіл лексичного і граматичного значень між різними компонентами структурно та семантично об'єднаних компонентів” [1, с. 88].

Аналітичною конструкцією прийнято називати сполучення слів службового і повнозначного, у якому службове слово виражає граматичне значення повнозначного слова і тим самим усієї конструкції вцілому [4, с. 84].

У свій час академік В.М. Жирмунський зазначав, що розвиток аналітичних конструкцій у мові являє собою живий і складний процес, який вимагає процесуального розгляду як в аспекті історії мови, так і при описі її сучасного стану. Процесуальний підхід передбачає різні ступені граматикалізації аналітичних конструкцій. Ця точка зору обумовлює діахронічний підхід у вивченні даного явища. До аналітичних конструкцій вчений відносить видочасові складні дієслівні форми: *нім. Ich habe geschrieben, англ. I have written, рос. буду писать*. До спірних випадків відносить конструкції з модальним дієсловом і прийменникові конструкції [4, с. 7].

В.В. Виноградов у своїй праці “Русский язык” велику увагу приділяє аналітичним формам слова. На його думку, різні граматичні значення виражаються за допомогою аналітичних конструкцій, які різним чином граматикалізовані [4, с. 94]. Під граматикалізацією розуміється процес перетворення лексичної одиниці в граматичний показник.

На противагу попередній думці, М.М. Гухман трактує аналітичні конструкції як стійкі нерозкладні сполучення часткового і повного слова (часткове слово – це службове слово, термін Ф.Ф. Фортунатова). Аналізуючи синтаксичну нерозкладність у двох планах (лексичному і граматичному), М.М. Гухман наголошує, що найпоказовішою для з'ясування специфіки таких сполучень є їх граматична нерозкладність, що виникла на основі складних процесів переосмислення компонентів словосполучення. Граматична ідіоматичність, у свою чергу, полягає у втраті компонентами словосполучення власного первинного граматичного значення й розвитку в цьому словосполученні граматичного значення, яке не виводиться із граматичного значення компонентів словосполучення [4, с. 93].

Під аналітичною формою В.М. Солнцев розуміє особливий спосіб вираження граматичного значення слова, у якому службовий елемент знаходиться у дистантному положенні відносно суттєвого елемента [7, с. 11].

У сучасній лінгвістиці немає чіткої диференціації між аналітичними формами і аналітичними конструкціями. На думку А.П. Загнітка, аналітична форма на відміну від аналітичної конструкції виступає членом парадигматичного відношення. Звідси й граматичне значення аналітичної конструкції ніколи не дорівнює сумі граматичних значень її компонентів, а виступає як значення нерозкладного цілого [5, с. 262].

У свою чергу під аналітичними утвореннями В.Б. Кашкін розуміє сполучення двох або більше компонентів-універбів (основного і допоміжного). Один із цих компонентів відповідає за лексичне значення цілого. Граматичне значення в цих утвореннях розподілене між компонентами, часто є переосмисленням вихідного лексичного значення допоміжного компонента [6, с. 97]. Поява подібних конструкцій відповідає фундаментальним потребам мислення і мови при освоєнні нових понять.

У подальших дослідженнях класифікації аналітичних одиниць увага фокусується на аналізі семантики постійного компонента, який виявляє різний ступінь втрати лексичного значення. У своїй дисертаційній праці, яка присвячена дослідженню граматикалізації дієслівних конструкцій у німецькій мові, Т.І. Гаврилів виділяє 2 аналітичні одиниці – аналітичну форму і аналітичну конструкцію. Аналітична форма розглядається як "словосполучення двох або декілька лексем, у якому хоча б один із них втратив власне лексичне значення і перетворився у службове слово, тобто формальний показник граматичного значення однієї з граматичних категорій". У аналітичних конструкціях, на думку автора, обидва компоненти не втрачають повністю своє лексичне значення [2, с. 136]. Думка вченого здається нам найбільш слушною. Отже, під *аналітичною конструкцією* розуміємо сполучення двох або більше компонентів, які не повністю втрачають своє лексичне значення.

Щодо *інфінітивних аналітичних конструкцій*, то до таких ми відносимо аналітичні утворення, у яких одним із обов'язкових компонентів є інфінітив. Окремі типи інфінітивних конструкцій у діахронічному і синхронічному аспектах виступають предметом дисертаційного дослідження на матеріалі англійської (Ф.Г. Гагаркіна, Л.М. Ковальова, Р.Т. Рахматова, І.Є. Снісаренко, М.В. Крат, А.В. Вартанян, О.Ю. Єфремова, В.І. Ноль, О.А. Акбілек, Г.Ю. Фоміна, Г.В. Кукліна), німецької (О.О. Сметаніна, А.А. Опара, Л.А. Долгополова, С.М. Амеліна), російської (Р.В. Козак, Л.А. Широкова, Н.В. Сердобольська) та української (Г.П. Півторак, А.П. Загнітко, Н.О. Примушко, І.Ю. Шкіцька) мов. Лексичне значення в аналітичній інфінітивній конструкції виражається за допомогою обох компонентів – константного і змінного.

Отже, для виділення інфінітивних аналітичних конструкцій виокремлюємо такі параметри:

- 1) наявність двох і більше компонентів (константного і змінного);
- 2) одним із обов'язкових компонентів є інфінітив;
- 3) лексичне значення конструкції виражається за допомогою всіх її компонентів.

Згідно з вищеперерахованими умовами, у німецькій мові виділяємо такі конструкції:

- перша група* – інфінітивні аналітичні конструкції з модальним, модально-темпоральним значенням;
- друга група* – інфінітивні аналітичні конструкції зі значенням синтаксичних відношень.

У основі побудови конструкцій першої групи лежить модель "**модальний / модально-темпоральний оператор + інфінітив I / II**". Константними елементами виступають:

- 1) модальні дієслова *dürfen, können, mögen, müssen, sollen, wollen*;
- 2) копулятивні (ауксілярні) *haben, sein*;
- 3) напівмодальні (модалітетні, модальноподібні) слова *bekommen, belieben, brauchen, drohen, sich lassen, pflegen, scheinen, suchen, vermögen, verstehen, wissen* та ін.;
- 4) модально-темпоральне дієслово *werden*;
- 5) допоміжне дієслово *werden* у конструкціях *Konditionalis I, Konditionalis II* [3, с. 167].

Серед конструкцій першої групи спостерігаються відмінності у структурі. Це стосується, у першу чергу, частки *zu*, яка є обов'язковим елементом у конструкціях з *haben, sein* і напівмодальними дієсловами (крім *sich lassen*). Частка *zu* у більшості випадків є формальним показником інфінітива. Щодо напівмодальних дієслів, то конструкції з такими посилюють суб'єктивну модальність через фокусування уваги на оцінці мовця. Найбільший ступінь граматикалізації має дієслово *scheinen = ich vermute, dass*:

(1) *Die Lage scheint sich zuzuspitzen.*

Становище, здається, загострюється.

Щодо змінного елемента – інфінітива, то у конструкціях із *haben, sein* функціонує простий інфінітив, тоді як у конструкціях із модальними і напівмодальними дієсловами можливі його аналітичні форми:

(2) *Der Zeuge will den Täter nicht gesehen haben. (Infinitiv II Aktiv)*

Свідок стверджує, що не бачив злочинця.

(3) *Kinder und Erwachsene, alle sollen auf den Straßenverkehr achten. (Infinitiv I Aktiv)*

Всі повинні дотримуватися правил дорожнього руху, і діти, і дорослі.

(4) *Der Sportler hat in 15 Sekunden 100 Meter zu laufen. (Infinitiv I Aktiv)*

Спортсмен має пробігти 100 метрів за 15 секунд.

(5) *Das Kind scheint gewusst zu haben, wer die Fensterscheibe eingeschlagen hatte. (Infinitiv II Aktiv)*

Здається, дитина знала, хто розбив віконну шибку.

Конструкції з *haben, sein* входять до дієслівної парадигм модальності й характеризуються як "модальний інфінітив". Обидва дієслова складають ядро ауксілярних дієслів і є складниками темпоральних (*haben, sein*) і станових (*sein*) аналітичних конструкцій.

До конструкцій зі значенням синтаксичних відношень належать такі, які визначають об'єктні та адвербіальні відношення. До інфінітивних конструкцій зі значенням об'єкту належить конструкція *accusativus cum infinito*. Ця конструкція запозичена з латини. Вихідною моделлю даної конструкції є "**перехідне дієслово + інфінітив**". Константним компонентом є дієслова зі семантикою відчуття (*sehen, hören, fühlen, spüren*) або директивні дієслова (*lassen, heißen*). Релевантною ознакою даних конструкцій є відсутність частки *zu*.

(6) *Er hört seine Nachbarn nach Hause zurückkommen.*

Він чує, як його сусіди повертаються додому.

До інфінітивних конструкцій зі значенням адвербіального відношення належать інфінітивні звороти *ut + zu + Infinitiv, (an)statt + zu + Infinitiv, ohne + zu + Infinitiv*. Специфічною ознакою даних конструкцій є їх утворення за допомогою прийменників і обов'язкове вживання частки *zu*. Жодний зі зворотів не має ні семантичних, ні формальних обмежень інфінітива. Вони мають не одне, а декілька значень, розпізнавання яких відбувається у контексті:

(7) *Drei Jahre muss das Brennholz dort lagern, **um zu trocknen**.* (St. Galler Tagblatt, 13. 11. 2010) (наслідок)
Дрова мають три роки зберігатися там, щоб висохнути.

(8) *Gegen 23 Uhr verließ er dort die Gaststätte, **um nach Hause zu gehen**.* (Mannheimer Morgen, 2. 01. 2010)
(мета)

Він залишив ресторан біля 23 години, щоб піти додому.

(9) *Sie muss viel Sport treiben, **um zierliche Figur zu haben**.* (умова)

Вона має багато займатися спортом, щоб мати струнку фігуру.

Отже, згідно з визначеними вище параметрами інфінітивні конструкції у німецькій мові є аналітичними утвореннями. У своїй структурі вони мають 2 і більше компоненти з граматичним і лексичним значеннями. Відповідно граматичне значення інфінітивної конструкції цілому виражається за допомогою всіх її компонентів, а лексичне – повнозначного дієслова. Інфінітив є одним із повнозначних компонентів такого утворення, тому такі конструкції кваліфікуються як інфінітивні. У сучасній німецькій мові виділяють інфінітивні конструкції з модальним, модально-темпоральним значенням та зі значенням синтаксичних відношень, які в свою чергу діляться на конструкції зі значенням об'єкту і адвербіального відношення.

Дослідження інфінітивних аналітичних конструкцій має певні *перспективи*. На окремий розгляд заслуговує аналіз функціональних особливостей конструкцій зі значенням адвербіального відношення.

Література:

1. Вінтонів М. О. Аналіз та аналітизм / М. О. Вінтонів // Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць. – К. : ІЗМН, 1997. – с.88-92
2. Гаврилів Т. І. Граматикалізація конструкцій з модальними дієсловами sollen і wollen у сучасній німецькій мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1997. – 197 с.
3. Долгополова Л. А. Становлення і розвиток інфінітива у німецькій мові (VIII – XX ст.): Дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. – Київ, 2010. – 432с.
4. Жирмунский В. М. Избранные труды. Общее и германское языкознание. – Л. : Наука, 1976. – 696 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія: [монографія]. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 437с.
6. Кашкин В. Б. Аналитические образования в прогностическом аспекте / Сборник “Проблемы лингвистической прогностики”. – № 3. – Воронеж : УЧКИ, 2004. – С. 95-102.
7. Кутепова Н. В. Особенности функционирования аналитических глагольно-именных сочетаний (АГИС) в разносистемных языках: Автореф. ... дис. канд. филол. наук: 10.02.19 / Московский городской педагогический университет. – Москва, 2011. – 20 с.